

TISZA ISTVÁN ROMÁN TÁRGYALÁSAI ROMÁN SZEMMEL

EZERKILENC SZÁZTÍZ TAVASZÁN véget ért a koalíciós kormányzat. A király gróf Khuen-Héderváry Károlyt 67-es programún alapján bízta meg kormányalakítással. A parlamenti többség megtagadta tőle a támogatást, erre a kormány házfelosztással felelt. A választásokba nagy reményekkel indult az újjá alakult Nemzeti Munkapárt. Bízott abban, hogy a király és az országgyűlés közt helyreáll az egyetértés s így szilárd alapon lehet békés építő munkához fogni.

A Munkapárt s elsősorban a pártvezér, Tisza István, likvidálni akarta az előző minisztériumok és különösen a koalíció uralma idején meg nem oldott vagy éppen kiélezett problémák tömegét. A fenyegető kérdések közül Tisza a nemzetiségek, nevezetesen a románok kiengesztelésének fontosságát hangsúlyozta programbeszédében.

Tisza állásfoglalása érthető föltűnést keltett. Mihu János, felkenyéri román nagybirtokos följegyzései¹ szerint „a román-magyar kérdésben igazságosabb kijelentéseket tett, mint régebben a magyar politikusok, meleg föl-hívást intézett a román püspökökhöz és politikusokhoz, hogy hagyják el az indokolhatatlan tartózkodást és keressék az őszinte közeledés útját a magyarokhoz, mint a magyar közélet felelős vezetőihez és bízhatnak a kölcsönös megértésben.“

A választási előkészületek során Mihut két ízben is fölkereste Farkas Pál, a szászvárosi kerület munkapárti jelöltje; beszélni akart vele, mint az ellenfél, Vlád Aurél régi barátjával. Második alkalommal Tisza megbízásából közölte Mihival, hogy Tisza szívesen folytatna vele eszmecsere-t a magyar-román kibékülésről.

Mihu kortesfogást neszeit. Fontoskodásnak nézte a „szociológus író színében szereplő budapesti zsidó“ szavait Tisza románbarát érzéséről és Tisza politikai jelleméről. Azzal vált el tőle, hogy ismételje meg mindezt Tisza a választások után.

Mihu ekkor 56 éves, a hazai románok előtt köztisztviselőként álló férfi volt. Mint fiatal ügyvéd, a birtokához közelfekvő Szászvárosban megalapította és fölvirágoztatta az Ardeleana román bankot. Helyi intrikák miatt megvált e pénzügytől és egész vagyonát földbirtokba fektette s ettől kezdve gazdaságának élt, de mindig melegen érdeklődött a román

¹ Dr. Joan Mihut: Spimiri din gandurile mele. Publicate cu un Studiu biografic de Prof. Silviu Dragomir. Sibiu 1938. A továbbiakban ebből a műből vett adatokat használtam.

nép kulturális és gazdasági emelkedése iránt. Tekintélyes adományokkal vetette meg a román színtársulat létesítésére és a román újságírók segélyezésére alakult társulatok alapját. Élénken figyelte a politikai tusákat is, de részt nem vett bennük, bár megvolt saját fölfogása róluk és ezt nem is hallgatta el. 1902-ben a szászvárosi román hetilapban nyilatkozott a román nemzetiségi párt 1881-i programjáról. Helytelenítette az Erdély autonómiájára és az 1867-i kiegyezés elutasítására vonatkozó pontokat. Mint minden irányban független és a románság bizalmát élvező ember, kiválóan alkalmasnak látszott arra, hogy magyar-román kibékülési tárgyalásokat vezessen.

Június folyamán lezajlottak a választások. A Nemzeti Munkapárt döntő diadalt aratott, a többi ellenzéki párttal együtt a román nemzetiségi párt is súlyos vereséget szenvedett. 14 román képviselő közül három nem volt éles ellenzéki, kilenc meg éppen a kormánypárt soraiban ült. Mihú megvárta Tisza István július 12-iki képviselőházi beszédét, ennek egy részét helyeselte, másik részét vitathatónak tartotta. Tiszának ezek után is megismételt meghívására július 23-án fölkereste Tiszát Budapesten.

„Évek óta nem láttam őt, s külsejét megváltozómnak találtam. Külsejében és magatartásában semmi sincs a magyar mágnások jellemző jegyeiből, inkább értelmiséghez tartozó polgárnak látszik. Egyébként nagyon jeges természetű, de vitába merülve fölmelegszik és lényében, szavaiban vonzóvá válik. Pontos és energikus kijelentései határozott ember benyomását keltik, aki ismeri önértékét és meg van győződve akaratának teljesüléséről.“

Tisza előadta, hogy régóta keresi a magyar és román felelős tényezők politikai közeledését. Románok és magyarok közös érdeke, hogy harmonikusan éljenek és dolgozzanak egymás mellett. Ma sürgetőbb a megegyezés mint valaha, mert Bosznia-Hercegovina annexiója következtében meggyarapodott a szlávok száma a monarchiában s a románok, magyarok és németek csak összetartva fejthetnek ki hatékony ellenállást a szláv tendenciákkal szemben. De ettől eltekintve a magyar állam megszilárdulása és általában a magyarok és románok normális haladása szempontjából szükséges, hogy az ország túlnyomó többségét alkotó két nép igazságosan rendezze politikai, kulturális és gazdasági érdekeit. Ez nemzetközi szempontból is fontos, mert csak így képzelhető el a szövetség Romániával. Ő azt hiszi, hogy ez a megegyezés lehetséges, hiszen a magyarok végeredményben csak azt kívánják, hogy a románok megbéküljenek az állam mai formájával. Ez nem volna áldozat a románok részéről, hiszen autonomista, irredenta és federalista programjuk valószínűsítésére a mai nemzetközi helyzetben úgysem gondolhatnak. Ha pedig a románok őszintén elfogadják a jelen alkotmányos alapot, a magyarok megadják a románoknak mindazt, ami az ő nemzeti, normális megmaradásuk és fejlődésük szempontjából Magyarország keretein belül szükséges.

„Az igazat megvallva, általában tetszett nekem Tisza előadása“, írja Mihú. Válaszul bemutatta az előző nap fogalmazott szöveget, mint saját egyéni véleményét.

Ez emlékiratban kijelentette, hogy ő őszintén és minden hátsó gondolat nélkül az oszthatatlan, egységes magyar állam álláspontján áll, azzal az egy fenntartással, hogy ennek keretein belül háborítlanul megtarthassa és szabadon fejleszthesse román nemzetiségét. Politikai téren főszólyt helyez a választások tisztaságára, kívánja a választói jog széleskörű kiterjesztését, igazság és egyenlőség alapján kíván, 40—45 olyan választókerületet, amelyben a választók túlnyomó többsége román. Kívánja a gyülekezési, egyesületi és sajtóügy szabadabb rendezését. Külön megemlíti a szívéhez nőtt két társulat: a román színtársulat és a román újságírósegélyalap alapszabályainak jóváhagyását. További kívánásai: román és románul tudó tisztviselők alkalmazása a románlakta területen, — 500—500 ezer K állami támogatás a két román egyház központi igazgatása részére, más kulturális egyesületeknek 100.000 K — anyanyelven történő hitoktatás, a brádi algimnáziumnak és az esetleg

újonnan állítandó román tanintézeteknek állami segélyezés — állami elemi iskolákban a román nyelvű növendékek részére kétnyelvű oktatás. Kívánja a rutén és székely hegyvidéki akció kiterjesztését román területre, kíván román vándortanítókat, román gazdasági könyveket, a községek részére az állami adójövedelemből részesedést. Kívánja a román szövetkezetek támogatását, a telepítéseknél a helybeli lakosság igényeinek figyelembevételét, továbbá a sajtó irányítható részében a kölcsönös vonatkozású ügyek tapintatos tárgyalását és az állami szolgálatban álló román hivatalnokok figyelmeztetését arra, hogy vegyenek részt a román társadalmi és kulturális mozgalmakban. A kormány helyes informálása céljából a minisztériumban megfelelő hatáskörrel román bizalmi férfiú üljön. „Végül elengedhetetlenül szükséges az önálló román politikai párt szervezésének és szabad működésének a lehetőséget megadni. .. Amennyiben sérelmeink orvoslást és óhajaink teljesítést nyernének, részemről nem látok elvi akadályt, hogy a román pártbeli képviselők, kellő cautélák mellett, az országos többi pártokba is beléphessenek/.

Órákon át tárgyalt ez emlékirat alapján Tisza és Mihó. A részletekről nem szólnak Mihó följegyzései, de az eredményből sejthető, hogy Tiszának aggodalmi voltak a külön nemzetiségi párt gondolatával szemben. Elvileg éppen ezt akarta elhárítani, gyakorlatilag nem szolgáltathatta ki a saját pártjában ülő román képviselőket. Végül mégis elfogadta a román nemzetiségi párt szervezését, beleegyezett, hogy a további tárgyalások a román nemzetiségi párt képviselőinek bevonásával történjenek és elfogadta, hogy az esetleges megállapodást Nagyszebenben az addig érvényes szervezet szerint összehívandó román nemzeti konferencia ratifikálja.

Magyar részről forma szerint a miniszterelnököt illette a döntő szó, ezért Mihó meglátogatta Khuen-Héderváryt is. Vele nem volt annyira megelégedve, mint Tiszával, bonhomióját nem dicséri, őt magát homályosnak és tájékoztatatlannak találta. Ez azonban nem változtatott a helyzeten.

A magyar államférfiakkal folytatott megbeszélés értelmében most már véleményt kért a román egyházak és a román politikai, gazdasági és kulturális élet vezetőitől.

Ezen a ponton érezzük, hogy igaza volt akkor, amikor a foladatot azzal az indokolással igyekezett elhárítani magáról, hogy ő nem politikus. Nem az egyének méretéről, hanem jellegéről beszélve, politikus volt — a szónak államférfi értelmében, de mindenképp ellentétben Mihóval — Deák Ferenc és az volt Tisza István. Döntő kérdésben kevés tanácsot kért az egyik és még kevesebbet a másik. Világos és határozott elgondolással lépett föl mind a kettő. A maga meggyőződésének igazságába vetett hittel egyik sem gondolt sokat azzal, kinek tetszik az ő véleménye, kinek nem, mit fognak hozzászólni a többi államférfiak: ők világosan megfogalmazták saját álláspontjukat, annak érvényesítésére baráttal és ellenféllel szemben az erkölcsi meggyőzés fegyvereivel igyekeztek, minden erőt megfeszítve. Ugyan kivel tárgyalt Deák a húsvéti cikk, az 1861-i fofiratok és más nevezetes államiratok megszerkesztése előtt?

Mihó tárgyalásokba bocsátkozott a magyarországi románság vezetőivel, sőt mi több, érdeklődött a román kormány és Ferenc Ferdinánd trónörökös véleménye felől. Romániába utazni nem volt ideje, Ferenc Ferdinánd környezetéből groteskségében is meglepő választ kapott. Román barátai azt hitték, hogy a magyar kezdeményezés bécsi parancsra történt s most Vaida-Voevod közvetítésével megjött a trónörökös utasítása: „Ziehen Sie die Verhandlungen hinaus, so wird dies nur Ihr Vorteil sein... Es gibt doch nur Eines, das allgemeine, gleiche, gemeindeweise auszuübende Wahlrecht. Und das wird kommen“.

Azóta sok víz lefolyt a Dunán. Az általános titkos legmélyebb meggyőződésű hívei láthatják ma, hogy bármilyen egyenesnek tűnik az általános

titkos sínpárjának útja a földi mennyország felé, a vonalon igen sok a váltó s az egyik olyan kevés zökkenéssel visz a szélső jobb, mint a másik a szélső bal felé — ha pedig az átállítás akkor történik, mikor a mozdony már túl van a váltón, akkor jön a spanyol katasztrófa. Mihunak nem volt szüksége további harminc esztendőre, hogy megérezze a doktrinérséget, ő ismerte népe nagy tömegének elmaradottságát s látta, hogy az nem tudna mit kezdeni a választói joggal, amíg iskolázása késik. Nem tetszett neki a válasz. Gyanakodott Bécs „divide et impera“ elvének újabb megnyilatkozása miatt, az egészből pedig levonta a következtetést: a magyarok bizony nem Bécs parancsára keresik a békét. A román vezetőférfiakkal folytatott eszmecsere után Maniuval egyetértésben szeptember 12-ére elkészült az új emlékirat.

Első pontként veszi be a külön politikai párt létesítését. Az előző emlékiratban felsoroltakon kívül követeli az általános titkos választói jogot, legalább 50 biztos román kerületet, a vármegyénként megállapítandó minimumot a román tisztviselők arányszámában, a románoklakta vidéken született román tanárok alkalmazását a román nyelv és irodalom tanítására a középiskolákban, több román tannyelvű állami középiskolát, állami ösztöndíjakat román tanulók részére és a vörös-sárga-kék szín szabad alkalmazását épületeken, zászlókon.

Az első emlékiratot Tisza elfogadhatónak találta, e másodikat nem tartotta alkalmasnak a részlettárgyalások alapjául. Mihut nagyon elkésértette Tisza és Khuen állásfoglalása és annak dacára, hogy szeptember 24-én Tisza hívására Geszten a legtöbb pontban egyességre jutottak, a tárgyalástól való visszavonulását jelentette ki szeptember 30-án azzal a megokolással, hogy Khuen nem tartja alkalmas alapnak a szeptember 12-i emlékiratot. Minthogy Khuen alig képviselhetett más álláspontot mint Tisza, világos, hogy ez a megokolás valamit leplez. Tisza nem is szűnt meg Mihut ostromolni a tárgyalások folytatása érdekében. Támogatta Tiszát Klein erdélyi szász képviselő, aki Mihut egyszer azzal kecsgettette, hogy a román párt, megalakulása után, közös arcvonalat képezhet az erdélyi szászokkal és nyilván a többi magyarországi nemzetiséggel s bár egyetértett Mihival abban, hogy le kell tömi a magyarok „nagyzási hóbortját“, német érdekből kívánta a német-magyar-román egységes arcvonal kiépítését az oroszokkal szemben.

Mihu hajthatatlan maradt, amint feljegyzéseiben megvallja, további indokolást nem adhatott, mert nem akarta leleplezni a román vezetők közt kiütköző ellentétet.

Ez az ellentét legsúlyosabb volt a fennálló helyzet elismerésének kérdésében. Maniu nem akarta elismerni a jogi helyzetet. Az ő körének állásfoglalásán ma sokkal kevésbé csodálkozhatunk, mint 1919 előtt, mert azóta nyilvánossá lett, hogy az erdélyi román politikusok egy része hűségesküt tett Romániában s ezt összeegyeztetni a magyar állam integritásával nem lehetett. Mihu erről nem tudott, bár ettől a gondolkozástól ő sem állott messze. A magyarok mai uralma nem örök életű, írja egy helyen — magyarok és románok közt csak modus vivendiről lehet szó, békéről nem, mert az csak akkor válik lehetségessé, ha a magyarok és románok valamennyien egyetlen állam polgárai lesznek és teljes egyenjogúságban élnek egymás mellett, mondta ugyanő a tárgyalások során Tiszának. Román barátaival nyíltan beszélt arról, hogy a román eszmény az egyesülés Romániával, s most mégis egyezkedést azért javasol a magyarokkal, mert a jelen külpolitikai helyzetben nem valósítható meg ez az eszmény. Maniu utólagos nyilatkozata mégis kínosan hatott rá. Miért nem mondta ezt Maniu akkor, amikor az emlékiratot szerkesztették? Hogyan képzei a tárgyalást a magyarokkal, ha még olyan formában sem hajlandó elismerni a jelen jogi állapotot, hogy ez az elismerés ne prejudikáljon a jövőnek? Mihut ingerelte az, hogy

félévi tárgyalás után sem sikerült egységes román állásfoglalás alapján kidolgozása. Tisza, Klein és Mihó volt iskolatársának, Hollaky Artúrnak unszolásai eredménytelenül peregetek le róla.

Újabb tárgyalás az ő közreműködésével nem is indult, de az utóhullámok nem maradtak el.

Egyik ilyen utóhullám az a csatornáié, amely magyar és román lapok hasábjából áradt szét. A „Nap“ diadalüvöltésbe tör ki: Tisza kudarcot vallott. A kritikán aluli vezércikk írója az egész nagyszerű eszméből annyit fogott föl, hogy siker esetén a kormánypárt erősödött volna. A román sajtó támadta a magyar kormány perfidiáját, támadta Mihó s ez aligha volt hatás nélkül rá, aki érzékenységét eléggé kimutatta már az Ardeleana vezetéséről való lemondásával.

Egy másik utóhullám Mihó beszélgetése Károly román királlyal.

Följegyzése szerint ezt a beszélgetést sem ő kereste — és szavának őszinteségében nem kételkedhetünk. Meg volt lepve, mikor egy pénzügyi közgyűlés miatt Bukarestbe érve, meghívót kapott kihallgatásra.

Károly idegen kiejtéssel beszélt románul, később németül folytatták a beszélgetést. Helyeselte Mihó alapelvét, a passzivitás elhagyását. Ajánlotta, hogy mutassák be az emlékiratot Ferenc Józsefnek és Ferenc Ferdinándnak. Német-magyar-román érdeknek mondta az egységes arcvonal alakítását az oroszok ellen, ennek érdekében legalább fegyverszünetet kell kötni, mert a külpolitikai helyzet miatt nem lehet a románok egyesítésére gondolni. Céltalan ábrándozás helyett igyekezzék a románság a nép kulturális, morális és gazdasági színvonalát emelni. Végül Mihó meglepetésére fölszólította, mondja el Tiszának, hogy Károly király a monarchia és Románia jóviszonya érdekében kívánja a megegyezést.

Mihó nem sietett az üzenet átadásával, de mivel most inkább keze ügyében volt a magyar államférfiak kilincse mint azelőtt, egy román érdekű kérés újból elvitte Tiszához. Ekkor elmondta Károly üzenetét. Tisza szívesen kezdett volna új tárgyalást, Mihó azonban Tisza megújuló kéréseire csak annyit tett meg, hogy elmondja, mit tartana ő helyesnek a magyar kormánytól e körülmények között: hajtsa végre a kormány a nemzetiségi törvényt, valósítsa meg magától a szeptember 12-iki emlékirat egyes pontjait, tegyen békülékeny parlamenti nyilatkozatokat és gondoskodjék, hogy a sajtó hangja jóindulatú legyen. Ha ilyen módon barátságosabb légkör alakul ki, akkor lehet majd szó új tárgyalásról.

Ő maga a tárgyalások folyamán látta a személyek hibáit, de döntőnek azt tartotta, hogy politikai kérdések per eminentiam hatalmi kérdések, s egyik fél sem elég erős arra, hogy akaratát a másikra kényszerítse — a magyar kormányra nézve pedig a kiegyezés abban az időben nem volt égetően sürgős. A végleges kibékülés pedig akkor látszott lehetőnek, ha majd mindkét fél lemond utópisztikus követeléseiről.

TÖRÖK PÁL